

akuzatornega načela po drž. tožilcu v primerih, ko je izvestna oseba trpela škodo zaradi kaznivega dejanja, voj. kaz. postopnik sploh ne pozna.

Hišne ali rodbinske zadruge v Jugoslaviji.

Dr. Fran Skabernè.

Svetovna gospodarska kriza je povzročila, da tudi v Jugoslaviji mnogo razmišljajo in razpravljajo o vprašanju, kako pomagati zlasti našemu kmetskemu stanu. Nekateri gospodarstveniki in socijalni politiki zahtevajo poleg upravnih ukrepov ali namesto njih posebne zakone, ki naj dajo gospodarstvu novo podlago. Tako zahteva prof. Milan I v š i ć v svojem članku »Problem seljačke svojine« (Mesečnik, Zagreb, 1933), da se izda poseben »seljački imovinski zakonik«. Tak zakonik pa naj izreče obvezno ureditev lastništva na kmetskem zemljišču v kolektivnem smislu, kakor je to že urejeno v jugoslovanski hišni ali rodbinski zadruzi.

Te hišne zadruge so postale posebno zanimive tudi z druge strani. Vzporedno z delom komisije za načrt novega enotnega občnega državlanskega zakonika je vseučilišni profesor Živojin M. P e r i ć (Beograd) izdelal naprejšnji načrt zakona o rodbinskih zadrugah za vso državo. V tem načrtu pa ni upošteval nekaterih akutnih problemov glede na zakone o hišnih zadrugah, ki veljajo na ozemlju nekdanje Hrvatske in Slavonije. Zato je dr. Dragutin T o n č i ć, bivši predstojnik odseka za združno pravo pri nekdanji zemaljski vladi v Zagrebu in kesneje pri zagrebški veliki županiji, izdelal poseben načrt o izmenah in dopolnitvah hrvatskih zakonov o hišnih zadrugah. Vlada je pa ta načrt z obrazloženjem objavila v uradnem listu »Narodne Novine« v Zagrebu števil. 138 in sl. iz leta 1933.

Te okolnosti so mi dale povod, da seznanim javnost z jugoslovanskimi hišnimi ali rodbinskimi zadrugami in njihovim pravom.

1.

Hišna (kućna, obiteljska, porodična) zadruga je skupina ljudi, ki jih vežejo sorodstvo, skupnost imetka, življenja in dela. Zadržna imovina pripada skupnosti zadrugarjev.

in vsak zadrugar ima pravico na vso zadružno imovino. Vsi zadrugarji živijo skupno na enem posestvu; ako je zadruga majhna, v eni hiši, ako je velika, pa v več hišah, ki spadajo k skupni kmetiji. Vsi so dolžni skupno delati za napredek in korist zadruge, a nobeden ne more sam za sebe uporabljati niti zadružne imovine, niti deleža, ki bi mu pripadel, ako bi se zadruga razdelila ali razšla, to morejo marveč storiti le vsi zadrugarji skupaj ali pa — kakor je pač dogovorjeno ali običajno, odnosno z zakonom določeno — njih večina. Dokler zadružna skupnost ne prestane, je pravo zadrugarja na del zadružne imovine skrito in zadrugar mora čakati, da mu pripade ta imovina, morda z delitvijo ali v obliki odpravnine, kadar odide iz zadruge ali kadar se zadruga sama razide. Delež zadrugarja v zadružni edinici je torej nedoločen in spremenljiv. V zadruzi ni in ne more biti dedovanja. Kadar umre član zadruge, se število zadrugarjev zmanjša, v imovini pa ni nobene spremembe, ker ostane imovina na temelju zadružne vezi ostalim članom zadruge ter ne preide z dedovanjem na osebe, ki bi imele pravico na dedovanje po določbah o. d. z.

Praviloma je bila glavnica (baština, stožer i. t. d.) rodbinske zadruge v nepremičninah (zemljiških in zgradbah). Možno je bilo pa tudi, da so zadrugarji imeli samo pravico užitka na nepremičninah. Zato so obstojala zadružna razmerja v hrvaškem Zagorju v fevdalni dobi, odnosno v srbskih rodbinah pod turško vladavino, ko so Zagorci živeli in delali na zemlji vlastelinov in srbski kmetje kot čifčije (»kmetovi«) na spahijskih zemljah. Zadruge so se v Srbiji celo osnovala na temelju samih premičnin, kadar so n. pr. sorodniki vzeli v zakup poljsko posestvo ter ga s svojo premično glavnico (živino, poljedelskim orodjem in denarjem) skupno obdelovali.

2.

Naši domači pisatelji, gospodarstveniki in socialni politiki radi in večinoma naglašajo, da je »zadruga« čisto domačega, jugoslovanskega izvora in da je od nekdanje bila, torej še pred priselitvijo Jugoslovancev v današnje naselbine. To romantično trditev moramo takoj pri imenu »zadruga« pobiti. Ta oznamenitev namreč je razmeroma mlada in je narod še pred nekako 80 leti sploh ni poznal, nikakor pa s to besedo ni označeval pravne institucije, ki ji danes pravimo »zadruga«.

Glede Slovencev piše prof. Kelemina v spisu »Pravne starine slovenske v filološki luči« (Ljubljana, 1933),

da je beseda »zadruga« izumrla pred literarnimi spomeniki. Med Hrvati, Srbi in Črnogorci je bilo pred vsem v navadi ime »kuća«, nadalje tudi »velika kuća, neodijeljena kuća, bogata kuća, zadružna kuća, skupčina (Hrvatsko Zagorje), zadružna obitelj«; Bulgari jo imenujejo »rod«. Člani zadruge se imenujejo: zadružni ljudi, čeljad, skladna braća, kućna družina, braća doma, osebno pa: kućanin, domar, zadrugar in sl.

V graničarskih štatutih iz let 1737 in 1754 se uporablja latinski naziv »communio«; odtod nemški izraz »Hauskommunion«, pa tudi »Hausgenossenschaft, Hausgemeinschaft, Gemeinhauserei«, francoski: »communauté de famille«, »association de famille«, in angleški: »house-community«, »family-community«.

Prof. dr. Ivan Strohal v svoji razpravi »O uzrocima pojavi zadruga« (Mjesečnik, Zagreb, 1903) poroča, da so zadrugo na Hrvatskem imenovali tudi »patrijarkalni život« in šele l. 1856. se pojavi prvič beseda »zadruga« za to pravno institucijo, in sicer jo imenuje tako Fran Žužel v »Gospodarskem listu«. Kmalu za njim veli zakonski članek IV. od l. 1870. v § 1: »Više porodica... sačinjavaju onu patrijarkalnu svezu, koja se zadruga zove.« Odslej se zlasti na Hrvatskem in v Slavoniji v zakonih, v službenem jeziku in v znanosti uporablja samo še beseda »zadruga«.

Vuk Karadžić je v svojem rečniku iz l. 1818 besedo »zadruga« zabeležil s tole razlago: »Hausgemeinschaft (im Gegensatz der einzelnen Familie); — plures familiae in eadem domo (more serbico)«.

Ni dvoma, da so imeli hišne zadruge vsi južni Slovani. Danes jih imamo v velikem številu na Hrvatskem in v Slavoniji, nadalje še v Srbiji, Bosni in južni Hercegovini, južni Dalmaciji, izven Jugoslavije pa v zapadni Bulgariji, Grčiji (kjer živijo Srbi in Bolgari). Dr. Josip Gruden poroča v svoji knjigi »Slovenski župani v preteklosti« (Ljubljana, 1916), da so se posamezni sledovi zadružnega življenja ohranili tudi še v Beli Krajini in v Ziljski dolini na Koroškem. Med Belokranjci je še dobro znan »osebujek«, t. j. osebna lastnina rodbinskih članov v nasprotju s skupnim imetjem. Vsak družinski član ima navadno svojo shrambico, moški kofan, ženska skrinjo, kamor spravljajo svoje stvari: darila, spominke in drugo lastnino.

Ni kmalu pravne institucije, o kateri bi se bilo toliko razmišljalo in pisalo, kakor vprav o zadrugi in še posebej o naši jugoslovanski hišni zadrugi. Bavili so se z njo uče-

njaki vseh slovanskih narodov, nadalje Nemci, Francozi in Angleži.

Hišna zadruga ni slovanskega izvora. Zasedli in dokazali so jo že pri Keltih pod imenom »clan«. Zadrugam slične kmetske edinice so imeli tudi drugi narodi. V Mahabharati, največji indijski epopeji, se poveljuje »nerazdeljena obitelj«, pa tudi v Pandžabu, severozapadni pokrajini Hindustana, žitnici cele Indije, je običajno pravo rodbinsko in ne osebno pravo. Člani indijskih hišnih zadrug se često imenujejo »ekapakena vasantas« (skupno kuha-joči). Ta sistem so poznali Japonci v sedmem stoletju po Kristusu pod imenom »Kubunden«. Nekdaj so bile take zadruga pod imenom »Gemeinderschaften« po vsi Švici, in še danes se nahajajo v ciriškem kantonu.

Raziskovalce zadruga najbolje razdelimo v take, ki so pristaši teorije o prvotnosti zadruga in na nasprotnike te teorije. Prvi trdijo, da je bila zadruga od nekdanj, torej od prvih početkov naroda, drugi pa mislijo, da so se šele kasneje v historični dobi pojavili vzroki (politični, gospodarski, socialni) za njen nastanek.

3.

Pristaši prve teorije so n. pr. Jordan, Dobner, Herder, Dobrovski, Surowiecki, Majerski, Rakowiecki, Kolar, Šafarik, Lelewel, Maciejowski, Pogodin, Homakov, Mickiewicz, Jireček, Vocel. Zlasti moramo omeniti Belgijca Emila Laveleya, prijatelja našega vladike Strossmayerja, pri katerem je dvakrat dlje časa prebival. Ob teh priložnostih je videl zadruga v Slavoniji ter pod vtiskom svojih opazovanj napisal l. 1874 knjigo: »De la propriété et de ses formes primitives«. V istem smislu se izrekajo tudi Summer Maine, Lewis Morgan, Fustel de Coulanges, Mommsen, Leist, Post, Kohler, Kowalewski.

Naš Vinko Krišković v svoji knjigi »Hrvatsko pravo kućnih zadruga«, ki jo je izdal l. 1925 (Zagreb) ob tisočletnici kronanja kralja Tomislava, piše, da so Slovani izprva v plemenskih skupinah zaposedli prostrane kraje. Poljički zakon imenuje take plemenske skupine »vrve«, a njihova zemljišča »plemenština«. Bogišić v svojem »Zborniku sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovjena« omenja, da so taka bratstva in plemena v Hercegovini, Črni gori in v kotorskem okrožju. Več rodbin od istega praočeta tvori »bratstvo«, več bratstev pa tvori »pleme«. Poleg moralne solidarnosti imajo bratstva in plemena skupne pašnike in dobrave, torej skupno imovino. Ali ta plemena ne

ostanejo; posamezne rodbine si prilastijo dele »plemenštine« ter jih držijo kot svojo dedno rodbinsko dobro, kot svojo »baštino«, ki se tudi imenuje »stožer, stežer, korenika, temelj, očevina, djedovina, starina«. Čim je pa taka posamezna rodbina zasedla »baštino«, je ni več delila med svoje člane, marveč obdeluje taka zemljišča vsa rodbina kot »kućna zadruga« skupno in nerazdeljeno pod vodstvom enega »kućegospodarja«.

Odkar je Karel Kadlec nastopil z dokazi, da je zadruga nekdanj obstajala pri vseh Slovanih, zlasti pri Čehih, Poljaki in Rusih, in sicer preden se je bila razvila knežvska oblast, je bilo to mišljenje v slovanskem svetu vobče sprejeto. Rački v svojem delu »Nutarnjost Hrvatske prije dvanaestoga stoleća« dokazuje, da so bile na Hrvatskem zadruge že pred 12. stoletjem. Vladimir Mažuranić pa v svojih »Prinosih« razlaga, da je institucija zadruge skoz in skoz prežeta z ustavnim duhom, da so Hrvatje že v združnem rodbinskem življenju odgojeni v ustavni zavesti in da so to ustavno zavest vnašali v državno življenje še prej kot so drugi narodi imeli ustavno obliko vladavine.

Dr. Vasilj Popović omenja, da so Srbi združno-pravno strukturo prenesli na državo. Vladar je starešina narodne vojniške edinice. V vladarskem nasledovanju ne prevladujeta niti prvorodstvo niti seniorat. Vladarju ne sledi nujno najstarejši njegov sin ali najstarejši član dinastije, marveč je vladar često še za svojega življenja izbral za naslednika najsposobnejšega. Tudi ni redk pojav, da »domaćin« (»kućegospodar«), kadar je onemogel ali star, izroči starešinstvo v zadrugi mlajšemu. Prav tako so ravnali tudi srbski vladarji glede vladavine. Popović omenja primere Stevana Nemanje in Petra I., prvega jugoslovanskega kralja.

Kriškoviću in drugim, ki so njegovega mnenja, se pridružuje tudi dr. Josip Mattl v svojem spisu »Die Agrarreform in Jugoslawien«, 1927, ki trdi, da moramo v Jugoslaviji glede socialnega in gospodarskega razvoja razločevati štiri dobe:

1. dobo plemenskega sestava (Gentilverfassung) in nezavite odnosno neorganizirane državnosti,
2. dobo srednjeveškega fevdalnega sistema, ki je deloma trajala daleč v 19. in celo v 20. stoletje.
3. dobo početka razkroja in ukinitve fevdalnega sistema,
4. socialno-gospodarsko dobo, ki se začinja z agrarno reformo.

V prvi dobi je bila kolektivistična velika rodbina (zadruha, kuća) najmanjša socialna organizacija in skozi stoletja pralik socialne in gospodarske strukture, a višje enote so bile »bratstva« in »pleme, koljeno«.

4.

Druga skupina pisateljev prereka, da bi bila zadruha neka splošna prvobitna oblika zemljiške lastnine in da je neka prastara vseslovanska uredba, ter trdi, da je v historični dobi nastala vsled posebnih socialnih, gospodarskih in političnih razmer.

Tudi na Hrvaškem se je izprva, ko so začeli razmišljati o zakonski ureditvi zadružnopravnih odnosov, pojavilo mišljenje, da so zadruge v ozki zvezi s podložništvom, ki je bilo l. 1848 ukinjeno, in da so se razvile vsled podložništva.

Neimenovani pisec članka »Das patriarchalische Leben in Kroatien und Slawonien« v števil. 275 Agramer Zeitung, l. 1853, veli, da zadruha ne poteka niti iz genija, niti iz narave, niti iz običaja naroda, nego iz ukinjenega fevdalnega in urbarijalnega podložništva, kar se jasno vidi iz urbarijalnih zakonov, ki so si jih vlastelini sami ustvarjali. Pravo zapadlosti (»očasno pravo«, Heimfallsrecht) vlastelinov glede imovine kmetov, je sililo kmete, da živijo v zadruhah in tako preprečijo, da njihova imovina ne zapade vlastelinu. Večje zadruge so mogle pošiljati več delavcev na tlako in so mogle sploh boljše izpolnjevati in prenašati vse dolžnosti in bremena, ki so jih nalagali vlastelini. Ker je vsaka zadruha imela posebno pravo za drvarjenje v gospodskih gozdih in pašno pravico v gospodskih pašnikih, bi zemljiški gospodarji (vlastelini), ako bi dovoljevali delitev zadrug, sami sebi ustvarjali več upravičencev glede gozdov in pašnikov. Končno pravi omenjeni pisec, da se najbolje vidi, kako narod ne mara za zadruho in da ta ne poteka iz genija naroda po tem, kako so kmetje štiri leta po osvoboditvi (1848/1852) navalili z zahtevami, naj se zadruge razdelijo.

Proti temu piscu se je dvignil v obrambo prvotnosti zadrug Ognjeslav Utješenović - Ostrožinski, ki je l. 1859 napisal razpravo »Die Hauskommunionen der Südslaven«, v kateri uči, da so pri južnih Slovanih od nekdaj obstajale zadruge, da sta se pa tako fevdalni sistem v provincijalni (banski) Hrvaški, kakor vojaška ustava v Vojni Krajini okoristila z običajem zadružnega življenja. Strohal misli, da se Utješenović ne bi bil izrekel zato, da so zadruge

od nekdanj, marveč bi se popolnoma jasno izrekel v smislu, da so posledica fevdalnega in vojaškega sistema, ako ga ne bi bile zapeljale neke izjave maršala Marmonta in tudi avstrijskih oficirjev. Ti so namreč videli koristi zadružnega sistema za vojaško ureditev hrvatske Vojne Krajine in so poskušali upravičevati ustanavljanje in vzdrževanje zadrug z značajem primitivnega hrvatskega naroda. Utješenović pa je, tako trdi Strohal, te izjave imel za rezultat globokega proučevanja narodnega duha in značaja južnih Slovanov. Z druge strani je pa Utješenović kot Ilirec imel pred očmi panslavistično teorijo o miroljubnosti in ljubezni za društveno delavno življenje kot glavni karakteristik genija slovanskih narodov, a najjasnejši dokaz teh značilnih potez so zadruge.

Teorija o kesnejših vzrokih postanka zadrug je dobila največ netiva, ko je Zahariae von Lingenthal objavil razpravo »Zur Kenntniss des römischen Steuerwesens in der Kaiserzeit« (Mémoires de l'académie impériale des sciences, St. Pétersbourg, 1863).

Zahariae namreč sklepa iz nekih konstitucij zapadnorimskih cesarjev Gratiana, Valentiana in Theodozija iz l. 386, da se je v rimski državi v zadnjem času pred padcem zapadnorimskega cesarstva razvil iz davka po glavah, glavarine (kephalétion) davek po hišah (dimnica — tò kapnikón).

Stojan Novaković v svoji razpravi »Selo« iz spisa »Narod i zemlja u staroj srpskoj državi« (Glas srpske kralj. akademije, 24. zvezek, 1891) uvaja to razlago in izjavlja, da so pobirali davek po hišah (dimnice) tudi v turških časih. Zato se je že v stari srbski državi dogajalo, da je po več rodbin živelo v eni »kući« (torej zadrugi), samo da se izognejo zakonu, po katerem se je dimnica pobirala od vsake hiše, da je že takrat bila težnja za delitvijo, ali življenje je očitvidno sililo k skupnosti, ki se je videla primernejša za prenašanje tedanjih težkih rabot. Ako so se delitve dejanski tudi vršile, so jih ljudje skrbno prikrivali pred oblastvi in gospodarji, da so se izmikali rabotam in drugim težkim bremenom.

Iz Novakovićevega spisa se sicer ne vidi, ali meni, da so se zadruge razvile zgolj iz navedenega razloga, ali so pa med srbskim narodom od nekaj obstajale.

Tu pa nastopi l. 1899 Čeh Jan Peisker s svojo razpravo »Slovo o zádruze« (v Narodopisnem Sborniku českoslovanskem, IV. zvezek, str. 38—118), ki ga je l. 1900 predelal, razširil in izdal v nemškem jeziku »Die serbische

Zadruga« v »Zeitschrift für Sozial- und Wirtschafts-geschichte«, VII. zv. str. 211—325). Novaković je dokazal, tako trdi, da se je zadruga razvila šele kesneje pod uplivom fiskalnih odredb, da so vrhovni družabni sloji v Srbiji pod Nemanjići narodu zadrugo iz čisto fiskalno-gospodarskih razlogov naravnost vsilili.

Peisker je razvnel silen vihar in zadel na močan odpor. Proti njemu so se zlasti dvignili Čeh Karel Kadlec, Poljak Oswald Balzer, naš Bogišić, Milivoj Marković, Rus I. Smirnov in Poljak Boguslawski. Zelo temeljito obračunava s Peiskerjem prof. dr. Vasilj Popović ter razkriva, da Peisker svojih zgolj na spekulaciji osnovanih trditev z ničemer ni dokazal.

Strohal meni, da je razlog za postanek zadruge to, ker je za intenzivnejše poljedelstvo bilo potrebno skupno gospodarjenje več svobodnih ravnopravnih mož in so se zlasti ob takem gospodarjenju mogle izpolnjevati težke dolžnosti, ki jih je zemljiška gospoda nalagala podložnikom. Po drugi strani je bilo v korist zemljiškega gospodarja, da mu kmetje živijo v zadrugah, ker mu je bila zadruga večje jamstvo kakor pa posamezni kmetje, da bodo podložniške dolžnosti izpolnjene. Toda niso samo gospodarske prilike gnale k skupnemu življenju, marveč zadruga se je razvila tudi iz določbe, da rodbinski oče brez pristanka ostalih rodbinskih članov ne razpolagaj z rodbinsko imovino in je zlasti ne odsvajaj z daritvami cerkvi. Ta določba se je po Strohalu dovršeno razvila v hrvatsko-ogrskem pravu.

Dr. Vladimir Franolić v svoji razpravi »Seljačka svojina i seljačko nasledno pravo kao socijalni i ekonomski problem« (Mjesečnik, 1934. šte. 3/4) je mnenja, da so skoro vsi zapadnoevropski narodi pred več stoletji imeli hišne in rodbinske edinice, podobne hrvatskim zadrugam, vendar so se sledovi izgubili, čim je civilizacija bolj napredovala in čim so kmetje postali svobodni. Med Hrvati je ta ekonomska in rodbinska edinica dobila svojo posebno obliko in vsebino ter se je morda zato vkoreninila, ker so Hrvatje imeli skozi nekoliko stoletij velike borbe s Turki ter so bili prisiljeni živeti v večjih rodbinskih skupinah, da čuvajo svojo grudo in vero ter se lažje uprejo sovražniku. Za to tezo po Franoliću govori tudi dejstvo, da se hišna zadruga ni razvila v Sloveniji in primorski Dalmaciji, ki nista bili nikdar pod turškim gospodstvom.

Končno moramo prav posebno omeniti razpravo dr. Vasilja Popovića, sedaj vseučiliškega profesorja v Beogradu, »Zadruga«, ki presoja po mojem mnenju to

vprašanje najbolj mirno in trezno. Prvi del, ki popisuje zadrugo in njeno ureditev z mnogimi zelo poučnimi podatki o še obstoječih zadrugah, je l. 1921 izšel v službenem listu »Narodno Jedinstvo« Sarajevo, drugi del, ki prinaša teorijo in literaturo, pa v Glasniku zemaljskog muzeja v Bosni in Hercegovini za leto 1922.

Po izčrpnih kritikah Meitzenove, Laveleyove, Peiskerjeve in Dopscheve teorije pride do sklepa, da je zadruga stara rodbinska oblika primitivnega gospodarskega in državnega življenja, da ni izključno južnoslovanski, marveč mednarodni pojav. Ni dokazov, da bi bila v najstarejših časih obstajala samo kolektivna lastnina, marveč je najbrže poleg kolektivnega bilo tudi individualno lastništvo. Tudi zadruga ni neobhodna stopnja gospodarskega razvoja, skozi katerega bi moral enkrat vsak narod, nastala pa tudi ni s finančno politiko v srednjeveški srbski državi.

Po teh razmotrivanjih se torej ne moremo pridružiti onim, ki hočejo zadrugo izvajati iz fevdalnega sistema, kajti že v Hrvatski sami je ta sistem vladal samo v provincijalu (banski Hrvatski), ne pa v Vojni Krajini, kjer so zadruge bile in so še danes najbolj vdomačene. Tudi moramo zavreči Peiskerjevo teorijo, ne glede na to, da je on neke institucije in Novakovićevo delo samo krivo razumel. Ako bi držalo to, kar trdi, da se je zadruga razvila vsled finančnih ukrepov oblasti v stari Srbiji, bi to moglo biti merodajno vendarle samo glede Srbije in Bosne-Hercegovine, ne pa glede ostalih predelov Jugoslavije, ki so pripadali drugim državam in kjer so vladale druge razmere.

Zato menim, da se moremo mirno pridružiti mnenju Popovičevemu ter izreči, da je naša jugoslovanska zadruga stara uredba, ki so jo naši dedje prinesli s seboj v sedanja selišča, da so pa zadrugo zatrli (kakor na slovenskih tleh) ali pa se je nasprotno vzdržala in razvijala pod vplivom političnih, gospodarskih in socialnih razmer (kakor zlasti na Hrvatskem in v Slavoniji, nadalje v Srbiji in Črni gori).

Od Slovencev so o zadrugi pisali Pavel Turner: *Slawisches Familienrecht*, Strassburg, 1874 (disertacija), dr. Janko Babnik: *Sledovi slovenskega prava* (Letopis Matice Slovenske, za leti 1882 in 1883), dr. Janko Gruden (v že omenjeni knjigi »Slovenski župani v preteklosti«), dr. Metod Dolenc: *Dušanov zakonik* (Ljubljana, 1925), in: *Osebnopravna in rodbinskoppravna vprašanja v pravosodstvu slovenskih ljudskih sodnikov* (Zbornik znanstvenih

razprav pravne fakultete v Ljubljani, X. 1934), dr. Josip Žontar: Skupna podlaga zgodovine slovanskega prava (Slovenski Pravniki, 1933).

Simon Rutar: Slovenska zemlja II. del, Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra (Slovenska Matica, Ljubljana, 1897), IV. del: Vojvodina Kranjska (Slovenska Matica, Ljubljana, 1902), dr. Matko Potočnik: Vojvodina Koroška (Slovenska Matica, Ljubljana, 1910), dr. Fran Kovačič: Slovenska Štajerska in Prekmurje (Slovenska Matica, Ljubljana, 1926) in Anton Melik: Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev (Ljubljana, 1919) na kratko omenjajo, da so stari Slovenci po naselitvi v teh deželah živeli v zadrugah. Dr. Josip Malv v svoji razpravi: Uskočke seobe i slovenske pokrajine (Etnografski zbornik Srpske Kralj. Akademije, 30. knjiga, Ljubljana, 1934) piše, da so Uskoki ob kranjsko-hrvatski meji živeli v zadrugah. Mal se kaže za pripadnika tiste struje (Zahariae, Peisker in Novaković), ki je mnenja, da so fiskalne odredbe oblastev strnile ljudi v zadruge, in pravi, da je zadruge razširjevalo in utrjevalo dejstvo, da so na Turškem davek plačevali po dimnikih. Da se temu davku izogonejo, so se Uskoki združevali ter je po več rodbin stanovalo v eni hiši.

Končno omenjam, da je dr. France Goršič na prvem kongresu jugoslovanskih pravnikov v Beogradu kot koreferent sodeloval pri obdelovanju razpravnega predmeta »Nasledje u združnom pravu«.

5.

Pravo hišnih ali rodbinskih zadrug je v Jugoslaviji vzakonjeno takole:

I. na Hrvatskem in v Slavoniji velja zakon z dne 9. maja 1889 o zadrugama z novelo z dne 30. aprila 1902,

II. v Srbiji ureja to pravo gradjanski zakonik iz leta 1844 v §§ 507—529 pod nadpisom »O naslednim pravima i odnošajima u zadruzi«;

III. v Črni gori pa je urejeno v čl. 686—708 imovinskega zakonika v poglavju »O domačoj zajednici« in v čl. 964—970 v razdelku »O kući, ili domačoj zajednici i o drugim različnim zajednicama.«

Z nobeno upravno stvarjo se hrvatska moderna zakonodaja ni toliko bavila, kakor vprav z zadruge in malo je zakonov, ki bi jih toliko menjali kakor zakon o zadrugah.

V provincijalu (gradjansko področje, Banska Hrvatska), kjer je vladal ban v Zagrebu, se zakonodaja do leta 1848 ex professo ni bavila z zadrugami. Kesneje pa dobimo kar

tri zakone: leta 1870, 1874 in 1877. Povse drugače je bilo v Vojni Krajini, ki je bila pod vrhovnim vojaškim in upravnim zapovedništvom generala v Karlovcu. V § 1 krajiškega temeljnega zakona (Grenz-Grundgesetz) iz leta 1807 je izrečeno načelo, da je treba vsa zemljišča, ki jih v Krajini posedujejo kot svoja posamezniki ali cele obitelji, šteti kot prave vojaške fevde (»vojnička lena«, Militärlehen). Vrhovno lastninsko pravico ima cesar, posestniku pa pripada trajna nespremenljiva in večnodedna užitna lastnina, dokler izpolnjuje vse krajiške dolžnosti. Krajišniki torej niso bili podložni vlastelinom kakor kmetje v provincijalu, marveč so bili podaniki enega najvišjega fevdalnega gospodarja, cesarja. Po tem temeljnem zakonu je bilo samo temeljno selišče krajiških zadrug neodsvojivo, dočim so s takozvanimi »suvišpolji« mogli inter vivos in mortis causa svobodno razpolagati. Šele krajiški temeljni zakon z dne 7. maja 1850 je ukinil to razmerje užitnega lastništva in vse nepremičnine graničarjev so izročili v popolno last zadrugam, ki so pa zato dolžne vršiti vse krajiške obveznosti, namreč vojaško službo. Samo tisti krajišniki, ki so živeli v zadrugah, so tvorili obvezni krajiški stalež (»Grenzstand«). V Vojni Krajini se je torej zadruga takorekoč kar zrastla z vojaškim sestavom.

Ko je bila s cesarskim manifestom z dne 1. junija 1871 vsa Vojna Krajina razvojačena, je bilo potrebno urediti zadružnopravna razmerja, ker se niso več naslanjala na vojaško dolžnost krajišnikov. To se je zgodilo z zakonom z dne 8. julija 1871 o »promjeni nekih administrativnih uredaba u Vojnoj Krajini«, kateremu so sledile še novele, tako da je bilo v l. 1882, ko se je Krajina dejanski zedinila z Bansko Hrvatsko, šest zadružnih zakonov v veljavi. Nujna potreba, to gradivo urediti, je dovedla do enotnega zadružnega zakona za Hrvatsko in Slavonijo z dne 9. maja 1889, tri leta kesneje pa do novele z dne 30. aprila 1902.

Zakon »zadrugama« ne mara biti popolna lex specialis, ki bi zadrugo uredila v vseh njenih pravnih razmerah, marveč daje za njo samo neke izjemne norme, dočim clausula generalis v § 60 določa, da se je treba držati ostalih obstoječih zakonov in določb, ako za kateri primer ni določbe v zadružnem zakonu.

Hrvatski zakon o zadrugah nima definicije o zadrugi, kakor jo imata srbski grajanski zakonik in črnogorski imovinski zakonik.

Po § 57 srbskega grajanskega zakonika:

»Pod zadrugom ili zadružnom kućom razumeva se više lica punoletnih, samih ili sa svojim potomstvom u zajednici živećih. Oni su u odnošaju medjusobnom zadružni. Gde takva zajedinska života nema, zovu se inokosni.« Nadalje določa § 507 istega zakonika:

»Zadruga je onde, gde je smesa zajedničkoga života i imanja svezom srodstva ili usvojenjem po prirodi osnovana i utvrđjena. Zadruga se zove i kuća ili kuća zadružna za razliku od inokosne«.

Čl. 686 črnogorskega opštega imovinskoga zakonika pa pravi: »Sva se kuća, t. j. kućna zajednica smatra samostalnim imaoikom, što se god tiče domaćih dobara i imovine«, čl. 964 pa: »Kuća, t. j. domaća zajednica, u svojoj cjelini stupa na mjesto članova kuće. Kuća je dakle, kao neki odlučeni pojam za obitelj, koja se smatra da je nosilica ukupnog domaćeg rada i imovine. — Pri tome, ipak, ne treba pomišljati na kakvo zdanje ili zdanja, jer stanovala domaća čeljad u jednome zdanju ili u više njih, dok im je god u domaćoj zajednici imanje, življenje, radnja, tecivo. Kuća je nepodijeljena, te se ona sama i smatra imaoikom«.

No iz norm hrvatskega zakona o zadrugah ni težko konstruirati pojem zadruge. Tu vidimo tri konstitutivne elemente: neko množino ljudi, zemljišče in organizacijo. Torej bi mogli reči, da je zadruga skupina fizičnih oseb, ki kot kolektivna gospodarska edinica živi na nekem zemljišču. To pa še ni vse, kajti ti znaki veljajo tudi glede občine in države. Iz § 1 zakona o zadrugah se nadalje vidi, da se zadruga ne more osnovati na vsakem zemljišču, n. pr. na zemljiščih v mestih ali na posetvu samih hiš, marveč samo na takih zemljiščih, ki so jih zadruge že imele v provincijalu do 1. aprila 1848 in na ozemlju bivše Vojne Krajine do 7. maja 1850. Zemljišče mora torej imeti združno svojstvo. Zakon pa nadalje v § 3 še določa oblično-pravno, da je zadruga pravnoveljavna proti drugim osebam le tedaj, kadar so nepremičnine v zemljiški knjigi vpisane na ime zadruge kot lastnice.

Množina oseb po zakonu ni konstitutiven element zadruge, ker traja zadruga dalje celo tedaj, kadar ostane na združnem selišču samo ena ožja rodbina (inokoština), pa tudi še tedaj, ko ostane samo še en član.

Krišković definira zadrugo takole:

Zadruga je ena ali več v združni zvezi spojenih oseb na zemljišču združnega

svojevlastna, ki je v zemljiški knjigi na zadrugo kot lastnico vpisano.

Pravno sposobnost daje zadrugi § 4 zakona o zadrugah, po katerem so zadruge sposobne, da pridobivajo vsako vrsto premične in nepremične imovine. Tudi vsi drugi zakoni, sodstvo in slovstvo imajo zadrugo za pravno osebo.

Srbski državljanski zakonik v §§ 36 in 58 izrečno prišteva zadruge k pravnim osebam, z druge strani jim pa jemlje to lastnost v §§ 515 in 521 o. g. z., po katerih more vsak zadrugar zadolžiti svoj delež ali o njem razpolagati *mortis causa*. Torej moramo v skladu z Živojinom Perićem reči, da po srbskem pravu zadruga ni pravna oseba, marveč je solastninsko razmerje.

Po črnogorskem imovinskem zakoniku pa je zadruga nedvomno pravna oseba.

Člani zadruge so po hrvatskem združnem zakonu:

1. tisti, ki so bili v bivšem provincijalu dne 1. aprila 1848, a v ozemlju bivše Vojne Krajine dne 7. maja 1850 kot sopoestniki na združnem selišču; ti se imenujejo tudi pr a čl a n i;

2. moški in ženske, ki so bili kesneje od takih zadrugarjev v zadrugi rojeni;

3. moški, ki so se v zadrugo priženili in ženske, ki so se v zadrugo priložile. Tak moški se imenuje »domazet«, Srbi mu pravijo »prizetko« ali pogrdno »uljez«;

4. v zadrugo s posebno pogodbo vzadružene osebe.

Nezakonski otroci niso člani zadruge, morejo pa to postati s pozakonjenjem. Ali zadruga, kateri je pripadala mati nezakonskega otroka, mora otroka vzdrževati, ako tega ne morejo storiti osebe, ki bi bile dolžne po določbah o. d. z.

Kar se tiče oblike v z a d r u ž n e p o g o d b e je določeno, da je potrebno privoljenje vseh zadrugarjev, ki se izjavijo ustno ali pisмено pred krajevno pristojnim sreskim načelstvom. Srbi vzadruženje imenujejo tudi »zbratimljivanje«.

Članstvo zadruge prestane tistemu, 1. ki se odreče zadrugi, 2. ki se zakonito izključi iz nje, 3. kadar se moški oženi iz zadruge, 4. kadar se ženska omoži iz zadruge.

Kadar se d e k l e, ne pa vdova, omoži iz zadruge, ima pravico na doto, ako jo pred poroko zahteva. Dobi pa iz naslova dote na Hrvatskem »ladicu i kravicu«, t. j. nakit, obleko, obutev, perilo in živino. Daje se pa tudi zemlja, n. pr. v Turopolju dva jutra polja (oranice). Kako različni so običaji in mišljenja naroda, se vidi vprav glede dote.

Utješenović poroča, da ima Dalmatinec za sramoto dobiti zemljo z ženo.

Osebe, ki stopijo v duhovniški stan ali postanejo častniki ali uradniki ali dobe kakšno drugo mesto, s katerim je spojena preskrba, potem osebe, ki samostalno započnejo obrt ali trajno podjetje, izgube lastnost pravih članov, so torej *n e p r a v i* člani zadruge. Tu omenjam, da so skoro vsi bivši generali in drugi višji častniki nekdanje avstro-ogrške vojske hrvatskega rodu, zlasti bivši graničarski oficirji, izvirali iz zadrug.

Glede dijakov, obrtnih učencev in drugih, ki so odsotni zaradi priprave in izobrazbe za bodoči poklic, nadalje glede oseb v vojaški službi, ki pripadajo moštvu, in oseb, ki so v državnih ali drugih javnih ali zasebnih službah samo začasno nameščeni, se pa šteje, da so pravi člani zadruge.

Zadružni član se veljavno *o d r e č e* zadrugi z izjavo svoje volje pred občinskim načelstvom. Nadalje se domneva, da se je zadrugi *m o l č e* odrekel tisti, ki je po dovršeni polnoletnosti iz zadruge odsoten 5 let brez dovoljenja kučegospodarja.

Po *s r b s k e m* grajanskem zakoniku morajo biti člani zadruge med seboj krvni zakoniti sorodniki. Toda po običaju morajo biti sorodniki moškega spola tako, da ni zadruge med moškimi in ženskimi sorodniki ali samo med ženskami. Sodstvo koleba, vendar se večina sodb izreka za to, da ženska ne more biti zadrugar.

Č r n o g o r s k i zakon ima kot zadrugo tudi ožjo rodbino, ki obsega samo prednika (deda, očeta) in njegovo potomstvo. Taka zadruga se imenuje inokosna ali *i n o k o š t i n a*. To je popolnoma v duhu Bogišića, ki se ie v svoji knjižici »De la forme dite inokosna de la famille rurale chez les Serbes et Croates«, Pariz, 1884, silno zavzel za take zadruge. Po Bogišiću sta v Črni gori od nekdanj bili dve vrsti zadrug: ena, zložena, ki je bila sestavljena iz več rodbin, druga, ki so jo tvorili samo oče, mati in njihovi otroci; ta se imenuje »inokoština«.

V ostalih delih naše države se pa pod »inokoštinom« razume civilnopravna rodbina, ki sestoji iz očeta, matere in otrok in *n e ž i v i* v zadrugi. Prof. Kelemina v svojem spisu »Pravne starine slovenske v filološki luči« beleži besedo »jedinščina« ter tolmači, »...mogoče imamo v besedi *j e d i n š č i n a* izraz za srbsko inokoštino — nasprotno zadruga«.

Hrvati pravijo »inokoština — siromaština«, češ kdor živi v inokoštini in ne v zadrugi, je siromak.

V hrvatski zadrugi velja temeljno načelo, da morajo vsi zadrugarji delati za zadrugo ter veli prislovica »ko nije pri djelu, nije ni na jelu« in »ko nije na medji, nije ni na jedji«. Zadruga obsega vso imovinskopravno sfero zadrugarja; ona ga hrani, on pa tudi vse za njo pridobiva. »Ko u cvijet, ko u med, a svi u jedno ulište« pravi črnogorski pregovor.

Vse to delo zadrugarjev pa urejuje in vodi »kućegospodar« (pri Srbih »starešina«, pri Črnogorcih »domaćin«, pri Bolgarih »glavatar«, »djedo«, »staročeski«, »starosta«, »vladika«). Po hrvatskem združnem pravu more biti »kućegospodar« samo tak zadrugar, ki je pravi član zadruge, ki torej živi v združni edinici. Mora biti polnoleten, ne sme biti lenuh, pijanec ali zapravljivec, ali taka oseba, ki je bodisi sama ali po svoji ženi ali deci z zadrugo v pravdi. Žena more biti kućegospodar le tedaj, kadar ni za to sposobnega moškega. Ustrezati mora seveda istim zakonskim pogojem kakor moški.

Kadar pa v zadrugi ni niti moških, niti ženskih sposobnih za kućegospodarja, imenuje občinsko načelstvo za zastopnika zadruge osebo, ki je že postavljena kakemu mladoletniku za varuha ali komu drugemu za skrbnika.

Kućegospodarja volijo z nadpolovično večino glasov vsi moški člani zadruge, ki so dovršili 18 let in vse ženske, ki živijo v zadrugi, ako so dovršile 18 let in jih ne zastopajo niti možje niti očetje.

Kadar se zadrugarji ne morejo sporazumeti, imenuje občinsko načelstvo kućegospodarja, potem ko je zaslišalo zadrugarje. (Konec prihodnjič.)

Književna poročila.

Dr. Blagojević B. T.: »Ugovori po pristanku (formularni ugovori)«, Beograd, 1934, str. 172.

Iz naslova samega ni mogoče razbrati, s katero vrstjo pogodb se bavi navzočna piščeva doktorska disertacija; po pristanku t. j. s privolitvijo obeh strank se sklepajo vse pogodbe, a formularji za sklenitev pogodb so prišli v rabo pri njih najrazličnejših vrstah. Šele na str. 27 zve čitalec, da je prevel pisec s prvim naslovom francoski naziv »contrats d'adhésion«, kar bi se po našem bolje reklo »pogodbe s p o d v r ž e n j e m«. Pisec ima v mislih take pogodbe (službene, zavarovalne, prevozniške in dovodne), kjer zahteva en pogodbenik od drugega, da prejeto ponudbo (izdelano do podrobnosti, navadno v tiskanih formularjih) krat-